

TÜSİAD KÜRESEL SİYASET FORUMU MAKALE DİZİSİ NO-6

O C A K 2 0 2 4

Türk Dış Politikasında 2023: Yeni Çok Kutuplulukta Arayışlar, Sınırlar, Riskler

PROF. DR. EVREN BALTA

Evren Balta, The Graduate Center, CUNY’den Siyaset Bilimi alanından doktora (2007), Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden Sosyoloji alanından yüksek lisans (1999) ve Columbia Üniversitesi, School of International and Public Affairs’dan yüksek lisans (2001) derecelerine sahiptir. Lisans derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden almıştır. Güvenlik, Türk dış politikası, popülizm ve vatandaşlık üzerine yazmıştır. Makaleleri Party Politics, Ethnic and Racial Studies, Sociology, Gender Place & Culture gibi birçok farklı dergide yayımlandı. “Gelecek Siyaseti” (Fuat Keyman ile birlikte, Ayrıntı Yayınları, 2022), “American Passport in Turkey: National Citizenship in the Age of Transnationalism” (O Altan-Olcay ile birlikte, UPenn, 2020), “Tedirginilk Çağı” (İletişim Yayınları, 2019) ve “Küresel Güvenlik Kompleksi” (İletişim Yayınları, 2012) kitaplarının yazarıdır. “Kuşku ile Komuşuluk” (G. Özcan ve B. Beşgöl ile birlikte, İletişim Yayınları, 2017); “Küresel Siyasete Giriş” (İletişim Yayınları, 2014) ve “Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik” (İ. Akça ile birlikte, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010) kitaplarının editörüdür. “The American Passport in Turkey” adlı kitabı, Amerikan Sosyoloji Derneği Küresel ve Ulusötesi Sosyoloji bölümünün en iyi kitap ödülllerinden birini almıştır. Araştırmaları Mellon Vakfı, Bella Zeller Burs Fonu, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu ve Fulbright Burs Programı tarafından desteklenmiştir. The Institute for Human Sciences/Russia in Global Dialogue Programında araştırmacı (Viyana, Avusturya, 2017) ve 2017-2018 akademik yılında New York Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Programı’nda Fulbright misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. 2018 yılında CUNY-The Graduate Center Siyaset Bilimi Programı’nın Seçkin Mezun Ödülü’nü alan Balta halihazırda TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu’nun akademik koordinatörlüğünü görevini de yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Türk Dış Politikasında 2023: Yeni Çok Kutuplulukta Arayışlar, Sınırlar, Riskler	5
Değişen Dış Politika	6
İç Siyasal Dönüşüm ve Dış Politika	
Seçimler ve Dış Politika	7
Tekno-milliyetçilik, Savunma Sanayi ve Dış Politika	8
Ekonomi ve Dış Politika	9
Batı İttifakı ve Türkiye	11
Türkiye- AB İlişkileri	12
ABD ve NATO Dinamikleri	13
Türkiye ve Ukrayna Krizi	14
Türkiye, Ortadoğu ve Gazze Krizi	16
Gazze Savaşı	17
Sonuç: Dış Politikada Çok Taraflılıktan Perakendeciliğe	18

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 2023: YENİ ÇOK KUTUPLULUKTA ARAYIŞLAR, SINIRLAR, RİSKLER

Baskın Oran 2001 yılında ilk baskısı yapılan ve o günden bugüne Türk Dış Politikasının temel referans metinlerinden biri olma özelliği hiç değişmeyen kitabına Türkiye'yi orta büyüklükte bir güç (OBG) diye tarif ederek başlar. OBG "uluslararası sisteme etkileri marjinal olan ama bölgesel politikayı etkileyebilen ve büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar direnerek onlarla pazarlığa girişebilen" bir devlettir. Bölgesel güçler için genellikle iki seçenek vardır: ya büyük devletler arasındaki güç dengesine oynamak ya da bir ittifakın kanadı altına girmek.¹

Uluslararası ilişkiler disiplinin kimi kuramları orta büyüklükteki güçlerin bu iki davranıştan hangisini seçeceğini büyük oranda sistemsel faktörlere bağlı olduğunu söyler. İttifak uyumunun yüksek olduğu, dış tehdit algısının güçlü olduğu dönemlerde bu tarz güçlerin bir ittifak yapma eğilimi artar. İttifak uyumunun azaldığı, tehdit algısının parçalandığı, çok kutuplu dünyada ise OBG'ler büyük devletler arasındaki güç dengesine dayanarak bölgesel politikayı etkilemeye çalışırlar.²

Türk dış politikası Soğuk Savaş boyunca ittifak uyumunun güçlü, Sovyetler Birliği'ne karşı tehdit algısının birleştirici olduğu iki kutuplu sistemin gerekliliklerine uygun olarak büyük oranda Batı İttifakı ile uyumlu bir dış politika hattı izledi. Batı İttifakının temel kurum ve kurallarını benimsedi. Kendi ulusal çıkarı için önem arz eden Kıbrıs gibi konularda, iç politikadaki dönüşümlere de uygun olarak, zaman zaman büyük devletlere direnmiş olsa da bu direniş noktaları hem az sayıda hem de geçici kaldı. Ancak Batı ittifakı içindeki uyumun azaldığı, ortak tehdit algısının çeşitlendiği, küresel dengelerin Batı aleyhine değişmeye başladığı, bölgesel güçlerin stratejik/jeopolitik manevra alanının genişlediği bir dünyada Türkiye'nin ittifak siyaseti de değişime uğradı. Türkiye bir yandan içinde bulunduğu ve uzun yıllar boyunca çapa attığı Batı İttifakına olan üyeliğini devam ettirirken öte yandan da (bu ittifakın zaman zaman sınırlarını da zorlayarak) kendi özerklik alanını genişletmek istemeye başladı. Özellikle 2010-11 Arap İsyanları sonrasında Türkiye gibi orta büyüklükteki güçlerin temel davranış kalıpları ittifak siyasetinden denge siyasetine doğru kayacaktı.³

Bu noktada Türkiye'nin 2011 sonrası dönemde üç temel zorluğu/sorunu olduğunu belirtmek/vurgulamak gerekir. Her şeyden önce Türkiye pek çok diğer orta büyüklükteki güçten farklı olarak Batı kurum ve kurallarının içerisindeydi. Türkiye'nin hala bir NATO üyesi olması denge siyaseti izleyen diğer OBG'lere nazaran Türkiye'nin içinde bulunduğu kurum ve kurallarla çatışma olasılığını arttırıyordu. Bir yandan içinde resmi olarak bulunan bir ittifakın gerekliliklerini karşılamak zorunluluğu, diğer tarafta ise bu ittifakın sınırlarını esneten bir denge politikası her zaman beklenen sonuçları vermiyor ve çatlakları derinleştiriyordu.⁴

1. Baskın Oran, Türk Dış Politikası Cilt I, 2002, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 30.

2. Robertson, Jeffrey, and Andrew Carr, "Is anyone a middle power? The case for historicization," *International Theory* 15, no. 3 (2023): 379-403.

3. de Bhal, John, "Rethinking 'middle powers' as a category of practice: stratification, ambiguity, and power," *International Theory* 15, no. 3 (2023): 404-427.

4. Altunışık, Meliha Benli, "The trajectory of a modified middle power: an attempt to make sense of Turkey's foreign policy in its centennial," *Turkish Studies* 24, no. 3-4 (2023): 658-672.

İkinci zorluk daha ziyade Türkiye'nin iç siyasetinin değişimi ile ilgiliydi. Türkiye giderek daha fazla oranda denge siyaseti izlemeye başladığı son on yılda dış politikasını bir yandan da hızla değişen ve konsolide olan iç gereklilikler üzerinden kurguluyordu. Ontolojik bir iç tehdit olarak kodlanan Kürt meselesinin giderek bölgeselleşmesi⁵ ve Suriye'de PYD-YPG-ABD ittifakı, 2016 darbe girişiminin Batı'ya yönelik güvenlik endişelerini derinleştirmesi, Türkiye dış politikasının ilgi alanının artan oranda Müslüman dünyaya doğru kayması ve güçlenen Batı karşıtlığı Türk Dış Politikasının temel vasfının bir denge siyaseti olmaktan ziyade Türkiye'nin yön değiştirmesi olarak okunmasına yol açtı. Bu dönemde Türkiye'deki siyasi elitler arasında Batı sonrası bir dünya düzenine geçildiğine dair yaygın bir kanı oluştu ve Türkiye'nin Batı sonrası dünyada Batı'dan bağımsız bir pozisyon edinmesi arzusu güçlendi.⁶

Üçüncü zorluk/sorun ise Türkiye'nin orta büyüklükte bir güç olmaktan daha da ileri giderek, bölgesel siyaseti şekillendirecek bir güç olma arzusuydu. Türkiye bu dönemde kendi sınırları dışında askeri güç kullanımını arttırdı, bölgesel çatışmaları ulus ötesi bağlarını kullanarak dizayn etmeye çalıştı, farklı coğrafyalarda yatırım ve müteahhitlik hizmetleri üzerinden ulusal elitlerle müzakereye girişti ve yumuşak gücünü kültürel/dinsel/tarihsel bağlar üzerinden nüfuz alanını genişletmek amacıyla bir mobilizasyon aracı olarak kullandı. Bu durum, AK Parti'nin ulusal siyasette gücünü arttırsa da denge siyasetinin (dengeli bir biçimde) sürdürülmesini zorlaştırıyordu.

Değişen Dış Politika

Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'nin dış politikasında üç önemli dönüşüm yaşandı. Bu uğrak noktalarının ilki Ukrayna'nın işgali olacaktı. Ukrayna savaşı ile Batı ittifakında savunma odaklı dış politikanın ve savunma kavramına olan bağlılığın geri gelişine tanıklık ettik. AB ülkeleri savunma harcamalarını arttırdı. Geleneksel olarak bağımsızlık politikası izleyen İsveç ve Finlandiya NATO'ya üyelik başvurusu yaptı. Ukrayna işgali Batı İttifakı arasındaki uyumun artmasına ve Rusya'nın Batı açısından küresel sisteme yönelik ana tehditlerden birisi olarak yeniden kodlanmasına yol açtı.⁷ Daha önemlisi Ukrayna savaşı Türkiye'nin Rusya ile kurduğu ilişki üzerinden Batı ittifakını dengeleyebilmesini kolaylaştıran araçların zayıflamasına/işlevlerini eskisi gibi yerine getirememesine neden oldu. Son olarak, Türkiye'nin yanı başında cereyan eden bu son derece tahripkâr savaş, Türkiye'nin Karadeniz güvenliğinin sağlanmasında NATO'nun imkân ve kabiliyetlerine duyduğu ihtiyacı arttırdı.

İkinci uğrak ise Türkiye'nin hegemonik bölgesel güç olma hedefini/arzusunu yansıtan Ortadoğu politikasının artık sürdürülemez hale gelmesidir. Bu hedefe yönelik olarak yaptığı tercihler ve attığı adımlar bir yandan Türkiye'yi yalnızlaştırdı. Meliha Altunışık'ın ifadesi ile Arap ülkelerinin merkezde bulunduğu bölgede Türkiye'nin hegemonya arzusu bölge aktörleri tarafından kabul görmedi ve Türkiye karşıtı bir denge oluştu.⁸ Eylül 2020'den itibaren de Ortadoğu Türkiye'nin kontrolü dışında "normalleşmeye" başladı. İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn arasında imzalanan İbrahim Anlaşmalarıyla birlikte Arap devletlerinin İsrail ile yakınlaşması, Körfez Ülkeleri'nin

5. Yegen, Mesut. "Ethnopolitics to geopolitics: the Turkish State and the Kurdish question since 2015." *British Journal of Middle Eastern Studies* 50, no. 4 (2023): 943-961.

6. Alper Çoşkun, TUSİAD 2023 Türk Dış Politikası Değerlendirme Webinarı, https://youtu.be/Bf_IBgJBYA.

7. Evren Balta, Soli Özel Guerre en Ukraine et nouvel ordre du monde 2023 Institut Montaigne, L'OBSERVATOIRE

8. Meliha Altunışık, TUSİAD 2023 Türk Dış Politikası Değerlendirme Webinarı, https://youtu.be/Bf_IBgJBYA

Suriye'yi tekrar Arap Birliği'ne çağırımları, karşılıklı büyükelçiliklerin açılması gibi adımlar Ortadoğu'da yeniden bir normalleşme dalgası başlatırken Ankara'nın dış politikasında da bir değişimi zorunlu kıldı. Her ne kadar normalleşme süreci İsrail'in Gazze saldırısı ile sekteye uğrasa da Gazze savaşı Türkiye'nin Ortadoğu politikasının sürdürülemezliğinin de ilanı oldu.⁹

Üçüncü uğrak ise Türkiye'nin hızlanan iç siyasi dönüşümüdür. 2023 seçimlerinde muhalefetin ilk kez seçimleri kazanmaya çok yakın gözükmesi, dış politika kararlarının sonucu olarak ortaya çıkan göç gibi süreçlerin seçmen davranışına etkisi ve tabii ekonominin dış politika kararlarında tekrar önemli bir faktör olarak öne çıkması hükümetin dış politikasını yeniden gözden geçirmesine neden oldu. Bu üçüncü uğrağın belki de en önemli sonucu hem bölgesel aktörlerle hem de Batı ittifakı ile ipleri germenin maliyetini arttırmasıydı. Ekonomik kriz Türkiye'nin hem dış finansman hem de yatırım arama çabasının politika önceliği haline gelmesine yol açtı. Bu durum da en keskin/belirgin etkisini dış politikada gösterdi. Bu rapor 2023 yılını bu üç uğraktaki dönüşümlere odaklanarak değerlendiriyor.

İç Siyasal Dönüşüm ve Dış Politika

Seçimler ve Dış Politika

İç politika ve dış politika arasındaki kompleks ilişki, genellikle siyasi karar alıcıların iç politika hedefleri ile uluslararası ilişkilerdeki zorunluluklar arasında denge kurma çabasıyla şekillenir. Bu temel dinamiğin, ideal bir dünyada, bir ülkenin dış politika yönelimini belirlemede önemli bir rol oynadığı düşünülür. Ancak bu dengenin seçim dönemlerinde ya da iktidar konsolidasyonunun zora girdiği toplumsal kriz dönemlerinde iç politika lehine bozulması, hükümetlerin dış politikanın zorunluluklarını (ya da gerekliliklerini) uygulamak yerine dış politikayı iç politikanın bir malzemesi haline getirmeleri olasıdır.¹⁰

Böyle dönemlerde dış politikanın, siyasi liderlerin iç politika hedeflerine ulaşma ve popülerliği artırma amacıyla kullanılması oldukça yaygındır. Seçim dönemlerinde, siyasi liderler genellikle milli güvenlik, uluslararası itibar ve dış ilişkilerdeki başarıları vurgulayarak seçmenlerin desteğini kazanmaya çalışırlar. Vatanseverlik üzerinden seçmenleri harekete geçirmek ve güçlü liderlik mesajlarını iletmek için liderler tarafından dış politika krizlerinin de araçsallaştırıldığı uzmanlar tarafından sıkça dile getirilmiştir.¹¹ Kriz durumları seçmenlerin "bayrak etrafında birleşme"sini mümkün kılarak mevcut hükümet/lidere olan desteği artırabilir. Ancak kriz ve iktidarla seçmen desteği arasındaki ilişki her zaman tek yönlü değildir. Ulusal güvenlik krizleri kimi durumlarda iktidar karşıtı hislerin de güçlenmesine neden olabilir.¹²

9. Sinem Adar, Turkey's Response to the War in Gaza" War on the Rocks <https://warontherocks.com/2023/11/turkeys-response-to-the-war-in-gaza/>

10. Chandler, David. "The security-development nexus and the rise of 'anti-foreign policy'." *Journal of International relations and Development* 10 (2007): 362-386.

11. Baum, Matthew A. "The constituent foundations of the rally-round-the-flag phenomenon." *International Studies Quarterly* 46, no. 2 (2002): 263-298.

12. Hinton, Jamie, and Milan Vaishnav. "Who rallies around the flag? Nationalist parties, national security, and the 2019 Indian election." *American Journal of Political Science* 67, no. 2 (2023): 342-357.

2023 seçimleri yaklaşırken Türkiye'nin gündeminde dış politika krizleri önemli bir yer tuttu. Yunanistan ile yaşanan kriz ve Suriye'ye olası bir sınır harekâtı iktidarın işine yarayabilecek bir "bayrak etrafında birleşme" stratejisi için elverişli iki ana alan olarak öne çıkmaktaydı. Ancak, beklenen çatışma ve gerilim atmosferi yerine, AK Parti hükümeti seçim stratejilerini dış politika "başarıları" üzerine kurdu. Bu durumda hiç kuşkusuz ekonomik zorluğun ve 6 Şubat K. Maraş depreminin önemli bir etkisi oldu. Ekonomik kriz "maceracı" dış politikanın imkanlarını zorlarken, deprem felaketi de Türkiye'nin toplumsal ve siyasal ilişkilerini derinden etkileyen bir dönemeç etkisi yaptı.

Böylesi bir makro siyasi ortamda, Türkiye Yunanistan ile kriz yerine normalleşme ve diyalog tercihine yöneldi.¹³ Suriye ile de normalleşme adımları atıldı. Ancak, "bayrak etrafında hizalan" stratejisi bir dış politika krizi üzerinden olmasa da Millet İttifakı çerçevesinde bir araya gelen partilerin HDP ile kurdukları ilişki üzerinden yürütüldü. Bunun yanı sıra savaş gemileri, uçaklar ve Teknofest gibi etkinliklerle vurgulanan dış politika başarıları, Türkiye'nin teknoloji ile yükselen uluslararası statüsü ve askeri güç unsurları da seçmen desteği sağlamada belirleyici bir rol oynadı.¹⁴

Tekno-milliyetçilik, Savunma Sanayi ve Dış Politika

Tekno-milliyetçilik teknoloji, ekonomi ve ulusal çıkarların kesişimi hakkındaki tartışmalarda önem kazanan ve yerli teknoloji endüstrilerini teşvik etmeye ve korumaya yönelik stratejik çabaların tamamını ifade eden bir kavram.¹⁵ Tekno-milliyetçilik özellikle savunma alanında yabancı teknolojiye olan bağımlılığı istismar edilebilecek bir zayıflık alanı olarak görülür.¹⁶ Teknolojik kendi kendine yeterlilik yeni bir kavram (ya da gereklilik) olmasa da yeni tekno-milliyetçiliğin ayırıcı özelliği, teknolojik üstünlük ile ülkelerin statü arayışını bir araya getirmesinde görülebilir.¹⁷ Bir diğer deyişle yeni tekno-milliyetçilik teknolojinin ulusallaştırılması arzusunun yanı sıra ulusun gücü ve uluslararası statüsü hakkında normatif fikirleri de içerir.¹⁸ Uluslararası güç gösterileri ulusun ne olduğunun tanımı ve milliyetçiliğin bir bileşeni olarak görülür.

Özellikle 2016 sonrasında Türkiye'nin savunma teknolojisinin ve kapasitesinin gelişimi dış politika hedef, araç ve ilişkilerini belirleyen önemli bir bileşen oldu. Bugün Türkiye yaklaşık 170 ülkeye 230'dan fazla savunma sanayi ürünü ihracatı gerçekleştiriyor. Türk savunma ve havacılık sanayiinin 2023 yılı ihracatı, 5.5 milyar dolar civarında gerçekleşti.¹⁹ Katar, Ukrayna, Polonya, Azerbaycan ve Libya Türk SİHA'larının önde gelen müşterileri arasına girerken, bu durum bir alışverişin ötesine geçen savunma iş birliklerine temel oluşturdu.²⁰ Her ne kadar Ukrayna savaşının son döneminde etkisi sınırlı kalmaya başlamış olsa da Türkiye'nin Ukrayna ordusuna

13. Yunanistan: Türkiye ile deniz sınırı anlaşmazlıklarını çözmek için görüşmeye hazır. Euronews, 4 Temmuz 2023.

<https://tr.euronews.com/2023/07/04/yunanistan-turkiye-ile-deniz-siniri-anlasmazliklarini-cozmek-icin-gorusmeye-hazir>

14. Aydın-Düzgüt, Senem, Mustafa Kutlay, and E. Fuat Keyman. "How Erdoğan Rules Through Crisis." *Journal of Democracy* 34, no. 4 (2023): 80-93.

15. Luo, Yadong. "Illusions of techno-nationalism." *Journal of International Business Studies* (2022): 1-18.

16. Ostry, Sylvia, and Richard R. Nelson. *Techno-nationalism and techno-globalism: Conflict and cooperation*. Brookings Institution Press, 2000.

17. Möllers, N., 2021. Making digital territory: Cybersecurity, techno-nationalism, and the moral boundaries of the state. *Science, technology, & human values*, 46(1), pp.112-138.

18. Möllers, Norma. "Making digital territory: Cybersecurity, techno-nationalism, and the moral boundaries of the state." *Science, technology, & human values* 46, no. 1 (2021): 112-138.

19. <https://www.trthaber.com/haber/savunma/2023-savunma-sanayi-yili-oldu-824767.html>

20. Arda Mevlutoğlu "Türkiye'nin Politikaları ve Savunma Sanayi: İHA İhracatı". Perspektif Online <https://www.perspektifonline.com/turkiyenin-politikaları-ve-savunma-sanayi-ih-a-ihracat/>

sattığı SİHA'lar ülkenin uluslararası arenada savunma teknolojileri anlamında öne çıkmasını sağladı.²¹ Ancak Türkiye'nin Batı ittifakı ile yaşadığı gerilim ve savunma sanayine yönelik yaptırımlar savunma sanayiinin teknolojik altyapısının kısıtlı kalmasına ve çeşitli tedarik sorunlarına yol açmaya devam etti.²²

2023 yılı, bu somut gelişmelerin ve büyüyen savunma sanayiinin yanı sıra, tekno-milliyetçilik anlatısının da seçim gündemiyle birleşerek daha görünür olduğu bir yıldır. Türkiye'nin teknolojik yükselişi anlatısı, Teknofest ve TCG Anadolu gibi projelerle somutlaştı. Teknofest, Türkiye'nin milli teknoloji hamlesinin ve teknolojik potansiyelinin sergilendiği, ulusal gücünün bir simgesi olarak sunuldu.²³ Diğer yandan, TCG Anadolu SİHA gemisi, savunma sanayiinin millileştirilmesine yönelik atılan adımların bir ürünü olarak öne çıktı ve seçimlerden hemen önce ziyarete açıldı. ²⁴ Tekno-milliyetçilik seçmenler nezdinde artan ekonomik sorunları perdeleyen, ülkenin dış politika başarılarına ve uluslararası alanda yükselen statüsüne vurgu yapan bir "yönetim tekniği" olarak iş gördü.

Ekonomi ve Dış Politika

Kimlik politikaları ve kutuplaşma, AK Parti'nin devam eden seçmen desteğinin ana unsurları olsa da²⁵ AK Parti'nin seçmen desteği hemen her dönemde Türkiye ekonomisinin performansına bağlı oldu. AK Parti, resmi ve resmi olmayan yeniden dağıtım mekanizmalarını etkili bir şekilde kullanarak seçim başarısını sürdürdü. İşsiz veya düşük gelirli gruplara yönelik asgari ücret artışı, ücretsiz sağlık hizmetleri gibi politikalar seçmen desteğini genişletti ve konsolide etti. İnşaat sektörü, özellikle AK Parti'nin büyüme döneminde önemli bir rol oynadı. Mega projeler ve inşaat projeleri, hükümet müttefikleri tarafından yönetilerek hem ciddi bir rant oluşturdu hem de seçmen desteği sağladı.²⁶

Ancak AK Parti'nin ekonomik başarısı, 2020'den itibaren sürdürülemez hale geldi. Artan mali açık ve işsizlik ve yüksek enflasyon gibi sorunlar, seçmenler arasındaki çıkar çatışmalarını derinleştirdi. Özellikle düşük gelirli gruplar, yüksek yaşam maliyeti ve ekonomik belirsizlik nedeniyle AK Parti'ye olan desteğini çekmeye başladı.²⁷ Yüksek yaşam maliyeti düşük gelirli gruplar için sorun oluştururken, girişimci gruplar için de ekonomik belirsizlik risk yaratıyordu. 2023'e gelindiğinde, bu durum, AK Parti'nin "kazanan koalisyonunu/winning coalition" sürdürülebilir kılmakta zorlanmasına neden olmaya başlamıştı.

Bu koşullar altında 2023 yılında iktidarın önünde iki hedef vardı: bir taraftan Cumhuriyet'in en kritik seçimleri olarak adlandırılan 2023 seçimlerinde seçmen desteğini sürdürecektir yeniden dağıtım politikalarını hayata geçirmek, öte taraftan makro-ekonomik istikrar sorunlarının yol açtığı uluslararası finansman açığını kapatmak. Bu gerilim 2023 K. Maraş depremi ile daha da görünür hale geldi. Çifte görev ile karşı karşıya kalan iktidar

21. Can Kasapoğlu, "3 Soruda Türkiye'nin İlk SİHA Gemisi" <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-turkiyenin-ilk-siha-gemisi-tcg-anadolu/2868125>.

22. Mehmet Ali Tuğtan "MMU Kaan Havadaki Kurtuluş Savaşımız" <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/03/05/mmu-kaan/>

23. Teknofest. <https://www.teknofest.org/tr/corporate/about/>

24. BBC. "TCG Anadolu" <https://www.bbc.com/turkce/articles/cw18g3l99ro>

25. Carkoglu, Ali, and Ersin Kalaycioglu. *Fragile But Resilient?: Turkish Electoral Dynamics, 2002-2015*. University of Michigan Press, 2021.

26. Balta, Evren, Seda Demiralp, and Selva Demiralp. "Debating voter defection in Turkey." *Turkish Studies* (2023): 1-25.

27. Balta, Evren, Seda Demiralp, and Selva Demiralp. "Debating voter defection in Turkey." *Turkish Studies* 24, no. 5 (2023): 739-763.

2023'ün ilk yarısında seçim ekonomisinin maliyetinin karşılanmasına ikinci yarısında da makro-ekonomik istikrar politikalarına ağırlık verecekti. Ancak her iki politika da Türkiye'nin dış politika tercihlerini şekillendirdi ve onun tarafından sınırları çizildi.

Hükümet seçim kampanyası süresince yaklaşık 2,5 milyon kişiyi erken emeklilik programına dahil etti, asgari ücreti ortalama gelir artışının üzerinde arttırdı ve tüm hanelere bir ay boyunca ücretsiz doğalgaz ulaştırdı. Bu seçim ekonomisi önlemleri zaten dar boğazda olan Türkiye ekonomisi için kısa (ve hatta uzun) vadeli ciddi finansman sorunları yarattı. Bu sorun bir taraftan Körfez ülkeleri ile yapılan finansman akışı anlaşmaları ile giderildi.²⁸ Öte yandan Türkiye, Mayıs 2023'te Rusya ile imzalanan anlaşma çerçevesinde 600 milyon dolarlık doğalgaz borcunu 2024 yılına erteledi. Türkiye'nin en fazla enerji ithal ettiği ülkeyle vardığı bu anlaşma halihazırda sıkıntılı seviyelerde olan döviz rezervleri üzerindeki baskıyı düşürdü.²⁹ Bu anlaşmalar demokratik koşulluluğa bağlı olmayan kaynaklar üzerinden seçim finansmanını mümkün kıldı. Bu finansman karşılığında hangi tür "ayrıcılıkların" verildiği ise kamuoyu önünde şeffaf bir biçimde tartışılmadı.

14 Mayıs seçimleri, Türkiye ekonomisinde yeni gelişmeleri beraberinde getirdi. Ekonomi yönetiminde görev değişikliği gerçekleşti. Hazine ve Maliye Bakanlığı görevini Mehmet Şimşek devralırken, Merkez Bankası başkanlığına Hafize Gaye Erkan ve Dışişleri Bakanlığına da Hakan Fidan atandı. Her ne kadar Hakan Fidan'ın özerkliği Cumhurbaşkanı'na olağanüstü yetkiler ve karar hakkı veren mevcut kurumsal sistemde sınırlı kalsa da, Türkiye'nin en kritik dönemlerinde MİT başkanlığı yapmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile diyalog kanalları açık bir ismin Dışişleri Bakanı olması Dışişleri Bakanlığının karar alma süreçlerindeki rolü ve önemini yeniden gündeme getirdi. Hakan Fidan görevi devraldığı konuşmasında Türkiye'nin "uluslararası gündemi belirleyen, gerektiğinde oyun kuran, gerektiğinde oyun bozan etkin ve müessir bir aktör olma konumunu güçlendirme" hedefini vurguluyordu.³⁰

Bu atamalar, Türkiye'nin dış politikası ve ekonomi politikaları arasında yakın bir bağlantı olacağına işaret etmekteydi. Nitekim Galip Dalay'ın işaret ettiği gibi Türkiye'nin dış politikasını geçtiğimiz on yılda jeopolitik, güvenlik ve siyasi mülahazalar belirlerken, son dönemde ekonomik bağlam/durum daha fazla ön plana çıkmaktaydı.³¹ Zira bu yeni dönemde sadece Türkiye değil Orta Doğu'daki pek çok devlet jeopolitik hedefleri ile ekonomik ihtiyaçları arasındaki uçurumu kapatmaya çalışmaktaydılar. Seçimden hemen sonra Ankara ekonomik sıkıntılarını aşmak için para ve yatırım bulma misyonuna girişti. Bu politika 2022 yılının ilk aylarında önce Birleşik Arap Emirlikleri, ardından Suudi Arabistan'la başlayan normalleşme zeminine de uygundu. Cumhurbaşkanı Erdoğan seçimi kazandıktan kısa bir süre sonra ekonomik destek arayışıyla Körfez ülkelerine resmi bir ziyaret gerçekleştirdi ve Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasında tahmini tutarı 50,7 milyar dolar olan bir dizi mutabakat zaptı imzalandı.³²

Bunu Batı ile normalleşme söylemi takip etti. Zira Avrupa pazarı Türkiye ekonomisi için ayrıcalıklı yerini hep

korumaktaydı. Türkiye'nin ihracatında büyük bir paya sahip olan otomotiv, tekstil ve çelik sektörleri üretiminin önemli bir kısmı Avrupa pazarı için yapılmaktaydı. Onur İşçi ve Samuel Hirst'e göre Türkiye ekonomisi enerji için Rusya'ya, ucuz mal ihracatı için Çin'e ve ürettiği malları satabilmek için de Avrupa'ya mahkumdu.³³ Bu "mahkûmiyet ilişkisi" ise Türkiye'nin finansal zorluklarıyla başa çıkarken ne Asya'dan ne Rusya'dan ne de Batı'dan kopmuş bir dış politika hattı yürütmesini zorunlu kılıyordu. Ancak Batı ittifakı ile olan sorunlar ve uluslararası siyasetin giderek daha fazla kutuplaşması bu denge siyasetinin sürdürülemez olduğuna dair de işaretler barındırmaktaydı. Bir sonraki bölüm dış politikanın en önemli uğraklarından biri olan Batı İttifakı ile ilişkilere odaklanıyor.

Batı İttifakı ve Türkiye

Cumhuriyet tarihinin beşte birini aşan süredir ülkeyi yöneten AK Parti'nin özellikle son on yılını belirleyen en önemli dış politika gündemlerinden birisi Batı'dan uzaklaşma oldu. Batı ittifakı ile ilişki Türkiye'nin ulusal siyasal gündeminin ve toplumsal kutuplaşmasının bir parçası haline geldi. Bir tarafta ülkenin çıpası olarak Batı ittifakını gören muhalif blok, öte tarafta Türkiye'nin bu ittifak tarafından sınırlandırıldığını düşünen iktidar bloğu vardı. Batı ittifakı yanlıları ve karşıtları arasındaki bu bölünme ülkenin son yirmi yıllık siyasetine renk veren seküler-muhafazakâr kutuplaşmasına da güçlü referanslar içeriyordu.³⁴

Eksen kayması, stratejik özerklik, yön değişikliği gibi pek çok kavramla da ifade edilen bu dönüşüm bir yandan küresel bir eğilimin parçasıydı. Batı dışı ülkelerde yükselen popülist siyasal hareketlerin temel dış politika vurgularından biri küresel gelir ve statünün Batı lehine adil olmayan bir biçimde dağıtılmasından şikayetçi olmaktı. Tıpkı popülizm gibi kendisi de son derece gevşek bir biçimde tanımlanabilecek olan Batı-karşıtlığı, küresel düzlemde farklı aktörlerin birbirleriyle kurdukları dirsek temasının da örgütleyici söylemi oldu.³⁵ Elbette "Batı" diye yekpare bir bütün yoktu. Ancak stratejik özcü bir kavram olarak "Batı" bugünün popülist siyasetleri için (tıpkı halk karşısında elitler gibi) kullanışlı bir kategoriye dönüştü. Ve bu kullanışlı kategori Türkiye gibi ülkelerde medeniyetçi siyasetin hem olanaklarının önünü açtı hem de sınırlarını çizdi.³⁶

Nitekim bir zamanlar evrensel değerlerin savunuculuğunu yapmış olan Batı (medeniyeti) bir yandan Ukraynalı göçmenlere kapılarını açıyor ama öte yandan (Müslüman) göçü(nü) engellemek üzerinden bütün sistemini radikal bir biçimde güvenlikleştiriyordu. Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline karşı topyekûn örgütleniyor, savunma iş birliklerini güçlendiriyor, silah üretim kapasitesini artırıyor ve Ukrayna'yı Rusya'ya karşı donatıyordu.³⁷ Ama aynı Batı söz konusu İsrail'in Gazze saldırısı olduğunda evrensel standartları ve uluslararası hukuku bir kenara bırakıp koşulsuz ve şartsız İsrail'i desteklediğini açıklayabiliyordu. Kendi içerisinde yükselen itirazlar karşısında düşünce özgürlüğüne set çekebiliyordu.

28. Şafak Göktürk, 2022'nin Getirdikleri Işığında Türk Dış Politikası" <https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/11175-2022-nin-getirdikleri-isiğında-türk-dış-politikası-webinarı-duzenlendi>.

29. <https://tr.euronews.com/2023/05/10/reuters-turkiye-rusyaya-600-milyon-dolarlik-dogalgaz-odemesini-erteledi>.

30. <https://www.youtube.com/watch?v=a219Z2wLzIk>

31. Galip Dalay "How will Geopolitics Shape Turkey's Future" Chatham House <https://www.chathamhouse.org/2023/06/how-will-geopolitics-shape-turkeys-international-future>.

32. Aydın-Düzgüt, Senem, Mustafa Kutlay, and E. Fuat Keyman. "How Erdoğan Rules Through Crisis." *Journal of Democracy* 34, no. 4 (2023): 80-93.

33. Onur İşçi and Samuel Hirst. "Turkey's Elections and Foreign Policy Options" War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2023/05/turkeys-elections-and-foreign-policy-options/>.

34. Evren Balta, "İç-Dış Politika Hattı ve Kulturkampf Olarak Dış Politika" UIK Panorama <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/11/03/eb/>

35. Murray, Christopher. "Imperial dialectics and epistemic mapping: From decolonisation to anti-Eurocentric IR." *European Journal of International Relations* 26, no. 2 (2020): 419-442.

36. Kundnani, Hans. *Eurowhiteness: Culture, Empire and Race in the European Project*. Hurst Publishers, 2023.

37. AB, Macaristan'ın itirazına rağmen Ukrayna ile katılım müzakerelerini başlatma kararı aldı.

<https://tr.euronews.com/my-europe/2023/12/14/ab-macaristanin-irazina-ragmen-ukrayna-ile-katlim-muzakerelerini-baslatma-karari-aldi>.

Böyle bir dünyada Türkiye (kendi medeniyetçi) dış politikasını Müslüman dünyanın liderlerine ve sokağına seslenerek kurdu. Bu dünya dış politikasının ana bel kemiğini oluştursa da (gevşek bir biçimde tanımlanan) Batı karşıtlığı Venezüella'dan Rusya'ya Türkiye'nin farklı ülkeler ve ittifaklarla kurduğu ilişkinin söylemsel arka planını oluşturdu. Üstelik ülkede zaten var olan Batı şüphecililiği ve muhafazakarlıkla da birleşince her daim şekil değiştiren (shape-shifting) bu Batı karşıtı söylem ulusal konsolidasyonun da bir parçası haline geldi.

Henüz yıl yeni başlamışken, 2 Ocak 2023'te, Danıştay oy çokluğu ile aldığı bir kararla İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını hukuken kesinleştirdi. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin bir önemli boyutu elbette hükûmetin aileci bir siyasi gündeme dönme arzusuydu, ancak bu durum aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası normlardan ve taahhütlerden uzaklaşma eğiliminin de bir tezahürüydü.

Bu karar ilk olmadığı gibi son da olmadı. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Osman Kavala'nın tahliye edilmesi yolundaki kararını tanımayarak kurucu üyesi olduğu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hakkında ihlal prosedürü işletilen bir ülke durumuna düştü. Türkiye'nin kendisini hayli çalkantılı geçen 1990'lı yıllarında bile düşmediği bu konumda bulması pek çok başka dinamiğin yanı sıra, demokratik ülkeler grubunun bir parçası olma arzusunun iktidar (ve seçmenleri) açısından muteber bir arzu olmaktan çıkması ile de ilişkilendirilebilir. Ülkesinin ulusal statüsünü kurumları ve demokrasisinde değil, pazarlık gücünde gören bir siyasal iklimde Dilek Kurban'ın ifadesiyle "AİHM'in Türkiye üzerindeki sınırlı gücü de ahlaki otoritesi de" kalmıyordu.³⁸

Türkiye- AB İlişkileri

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkisi 2023 yılında bu medeniyetçi çizgiyi ve perakendeci tarzı devam ettirdi. Avrupa Parlamentosu'nun Eylül 2023'de oyladığı Türkiye raporunda, "demokratik gerilemenin artarak devam ettiği" vurgusu yapılıyor ve bu eğilime dur denilmezse, "AB-Türkiye ilişkileri için paralel ve gerçekçi bir çerçeve bulunması" gerekliliğine dikkat çekiliyordu.³⁹ 29 Kasım 2023'de yayınlanan "AB-Türkiye siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerinin durumu" raporu ise (kısaca Borrell Raporu) Türkiye'nin tam üyelik perspektifini bir kenara bırakmasa da Türkiye'yi, bir zamanlar AB'nin bir parçası olabilmesi için ön koşul haline gelen demokrasi ve hukukun üstünlüğü yükümlüklerinden azade kılmaktaydı. Rapor, vize kolaylığı, gümrük birliği gibi konularda ilerlemenin mümkün olmasını demokratikleşmeye değil, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz gibi dış politika meselelerinde Türkiye-AB uyumuna bağlıyordu.

Ancak, Doğu Akdeniz meselesi Türkiye-AB ilişkilerindeki gerilimi derinleştiren ve ilişkilerin sürdürülmesini zorlaştıran bir konu olmaya devam ediyordu. Bununla birlikte, Türk-Yunan ilişkilerinin 2023'te yumuşama eğilimi göstermesi, belirli konularda ilerlemenin pekâlâ mümkün olabileceğini de gösterdi. Türkiye ve Yunanistan arasında 2023 yılında pek çok üst düzey toplantı gerçekleştirildi. Bu görüşmelerde ikili ve uluslararası düzeyde

anlaşma ve işbirliği alanlarının tespitinin, mevcut olumlu atmosfer üzerine inşa edilerek yapılması konusunda mutabık kalındı. Aralık 2023'te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Yunanistan Başbakanı Kiriakos Mitsotakis, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin geleceğinin siyasi altyapısını oluşturan "Dostane İlişkiler ve İyi Komşuluk Atina Bildirgesi"ni imzaladı.⁴⁰

ABD ve NATO Dinamikleri

2023, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler açısından da kritik öneme sahip bir yıl oldu. Bu dönemde ABD'nin NATO genişlemesi konusundaki endişeleri Türkiye ile en öncelikli meselesi olarak öne çıktı. Türkiye, Finlandiya'ya NATO üyeliği konusunda yeşil ışık yakarak bu kararı NATO'nun Vilnius zirvesinde onayladı. Ancak İsveç'in NATO'ya üyeliğini prensip olarak onaylamakla birlikte, terör konusundaki hassasiyetlerinden kaynaklanan beklentileri karşılanmadığı için veto kartını kullanarak üyelik işlemlerinin başlatılmasını bloke etti. Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğine karşı ilkesel itirazları vardı, ama bu ilkesel itirazların ABD'nin Türkiye'ye F-16 satması karşılığında ortadan kalkabileceği iddia edildi. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Kongresi'nde F-16 oylaması ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İsveç oylamasının eş zamanlı olarak yapılmasını teklif etti. Aralık 2023'te İsveç'in NATO Katılım Protokolü Meclis Dışişleri Komisyonu'nda kabul edildi.⁴¹

Bu dönemde Amerikan Hazinesi, Türkiye'ye Rusya'ya yönelik yaptırımları delmemesi konusunda baskı yaparken, Türkiye bu konuda gerekli düzenlemeleri yapma sözü verdi. Türkiye, Suriye'de YPG ve PYD mevzilerine müdahalede bulunurken, ABD ordusu bir İHA'yı düşürdü. Bu olay, ilişkilerin kısa bir süreliğine gerilmesine sebep olsa da hızla gündemden düştü. Cumhurbaşkanı Erdoğan, YPG/PYD konusundaki duruşunu her fırsatta vurgulayarak, bölgedeki terör tehdidiyle mücadelede ABD'nin daha fazla destek vermesi gerektiğini belirtti.

7 Ekim'de gerçekleşen Hamas saldırısı ve akabinde başlayan Gazze savaşı, Türkiye ve ABD'nin dikkatini yoğun bir şekilde bölgesel güvenlik meselelerine çekti. Amerikan Dışişleri Bakanı Blinken, İsrail-Hamas savaşının başladığı 7 Ekim'den bu yana iki kez Türkiye'yi ziyaret etti ve ikinci ziyaretinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile de bir araya geldi. Türkiye'nin daha önceki yıllarda ABD ile başlıca anlaşmazlıklarında (S-400 yaptırımları, Fethullah Gülen'in himayesi, Halk Bankası davası) ilerleme sağlanamasa da bu konular gündemden düştü. 2023 yılında da ABD'nin Türkiye'den stratejik iş birliği beklentisinin çok azalmış olması genel eğilimi devam etti. Ancak Türkiye hem Ukrayna savaşında hem de Ortadoğu'da devam eden ve bölgeselleşme eğilimleri taşıyan Gazze savaşında ABD için önemli bir aktör olma pozisyonunu korudu.

38. Dilek Kurban, Limits of Supranational Justice: The European Court of Human Rights and Turkey's Kurdish Conflict. Cambridge (England): Cambridge University Press." (2023): 221-230.

39. Ayşe Yürekli "Yine yeni yeniden AB: Borrell Raporu" <https://yeniarayis.com/yorum/ayseyurekli/yine-yeni-yeniden-ab-borrell-raporu/>

40. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72re2wmz0wo>

41. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/isvecin-nato-uyeligini-komisyonundan-gecti-823985.html>

Türkiye ve Ukrayna Krizi

Türkiye'nin Ukrayna savaşındaki tutumuyla ilgili dikkat çekilmesi gereken ilk nokta, resmi politikanın Ukrayna lehine olmasıdır. Ancak Türkiye bu resmi politikanın gölgesinde bir denge siyaseti de gütmektedir. Şafak Gökürk 2022 yılı Türk Dış Politikasını değerlendirdiği çalışmasında⁴² Türkiye'nin Ukrayna savaşındaki rolünü şu şekilde tarif etmekteydi: "Ulusal düzeyde Rusya'nın saldırısını reddettik, Ukrayna'nın egemenlik ve toprak bütünlüğünü savunduk, Montrö Sözleşmesi'nin 19'uncu maddesini işlettik, Ukrayna'ya verdiğimiz SİHA'lar iyi işler başarmaya devam etti. NATO Zirve bildirimleriyle Rusya'nın saldırganlığını kuvvetle kınadık, ancak yaptırımlara katılmadık, hava sahamızı kapatmadık, savaşın ilk aylarında tarafların buluşmalarında kolaylaştırıcı olduk." Galip Dalay'a göre de Türkiye Ukrayna savaşında birden fazla rol oynuyordu: "çatışmada arabuluculuk yapmaya çalışarak diplomatik bir rol, Birleşmiş Milletler (BM) ile tahıl anlaşmasını kolaylaştırarak insani bir rol ve Türk Boğazları'ndan Karadeniz'e ve Karadeniz'den geçişi kontrol ederek jeopolitik bir rol."

2023 yılında Türkiye Ukrayna savaşında birden fazla rol oynadığı bir denge politikasını devam ettirdi. Tıpkı 2022 yılında olduğu gibi 2023 yılında da Rusya ile ekonomik ilişkilerini güçlendirdi. Bu dönemde Türkiye-Rusya ticaret hacmi 65 milyar doları aştı.⁴³ Rusya, Batı'nın uyguladığı yaptırımlara karşı, çevresindeki kuşatılmışlığı Türkiye üzerinden yeni açılımlar yaparak aşmaya çalıştı. Ancak Türkiye ile Rusya arasındaki gelişen ekonomik ilişkilere Rusya'ya yönelik yaptırımlar çerçevesinde Batı ittifakından gelen itirazların arttığının altını çizmek de gerekir. Financial Times'in haberine göre, Türkiye, Ocak-Eylül 2023 döneminde Rusya ve diğer beş eski Sovyet ülkesine çifte kullanıma uygun (dual use) malzemelerden 158 milyar dolar değerinde ihracat yaptı. Yaptırımlar öncesi ortalamanın çok üzerinde olan bu rakam Türkiye'nin Rusya'nın yaptırımları kırmasında önemli bir aracı olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi.⁴⁴ Türkiye hükümeti yaptırımların delindiği iddiasına sürekli olarak karşı çıktı.⁴⁵

2023 yılında gelişen ekonomik ilişkilerin yanı sıra Türkiye ve Rusya arasındaki enerji iş birliği de devam etti ve Rusya Türkiye'nin başlıca petrol ve doğal gaz tedarikçisi olarak önemli konumunu korudu. 2024 yılında Akkuyu nükleer santralindeki ilk reaktörün faaliyete geçmesinin iki ülke arasındaki enerji ortaklığını daha da sağlamlaştıracağı düşünülebilir. Bununla birlikte, Moskova'nın Ankara'yı Avrupa için bir enerji transit merkezine dönüştürme önerisi mevcut koşullar altında pratiğe dönüşemedi ve stratejik bir hamle olarak Türkiye, kendisi üzerinden Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan Orta Koridoru savunarak Rusya'nın baypas edildiği bir enerji koridoru olma arzusunu gerçekleştirmeye çalıştı.⁴⁶

Elbette Ukrayna savaşı Türkiye'nin sadece enerji ve ekonomi haritasını/tercihlerini değiştirmede; aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası rolünü de doğrudan etkiledi. Türkiye, Ukrayna savaşının başlangıcından bu yana arabulucu olarak aktif bir rol üstlendi ve bu arabuluculuk rolü üzerinden küresel bir aktör olma iddiasında

bulundu.⁴⁷ Ancak Rusya'nın 2023 yılında tahıl anlaşmasından çekilmesi bu rolün sürdürülebilirliğini tehlikeye soktu. Ankara'nın bu duruma yönelik alternatif önerisi, özellikle Rus tahılının Türkiye'ye tedarik edilmesi ve daha sonra işlenerek, Katar'ın da desteğiyle ihtiyaç duyan diğer ülkelere yönlendirilmesi şeklindeydi. Ancak, Kiev veya Türkiye'nin Batılı müttefikleri bu öneriye olumlu yaklaşmadılar. Ukrayna'nın da tahıl nakliyesi için alternatif bir plan geliştirmiş olması bu anlaşmanın yenilenmesini zorlaştırdı. Kısacası 2023'ün ilk yarısından sonra Türkiye'nin Ukrayna savaşında oynadığı arabuluculuk rolünde belirgin bir azalma yaşandı.

Son olarak, Türkiye-Rusya ilişkileri, ekonomik işbirliği ve ticaretin yanı sıra bölgesel güvenlik meseleleri nedeniyle karmaşık bir tabloya sahip. Türkiye'nin Karadeniz'e sahildar olmayan müttefiklerin varlığını (Montrö hükümleriyle uyumlu olacak şekilde) sınırlama politikası, özellikle Rusya'yı tedirgin etmeyen ancak aynı zamanda Ukrayna'ya destek veren bir geçiş politikası olarak nitelendirilebilir. Türkiye, Rus gemilerine Karadeniz'e giriş ve çıkış izni vermemesiyle bu tutumunu net bir şekilde göstermiştir. Ancak, savaşın Ukrayna aleyhine gelişmesi ve Ukrayna'nın daha fazla destek talep etmesi durumunda, Ukrayna Türkiye'nin bu politikasını gözden geçirmesini talep edebilir. Ancak Boğazlar politikasındaki olası bir dönüşümün Karadeniz bölgesindeki gerginliği artırma ve savaşı NATO'ya genişletme olasılığı olduğundan mevcut dengelerde mümkün olmadığının altı çizilmelidir.⁴⁸

Geldiğimiz noktada, Ukrayna savaşı, global siyasi arenada kritik bir dönemeçte bulunmaktadır. Zira sadece askeri değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da savaşın Ukrayna lehine devam edebilmesi için Ukrayna'nın daha fazla desteklenmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, üç temel sorun alanı vardır: İlk olarak, yaptırımların sürdürülebilmesi konusu, uluslararası toplumun Ukrayna'ya yönelik tutumunu belirleyen kritik bir faktördür. Yaptırımların etkili bir şekilde devam ettirilebilmesi, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırgan politikalarının engellenmesi bakımından kritik öneme sahiptir. Ancak yaptırımların Rusya ekonomisine etkisi tartışmalıdır ve savaş uzadıkça yaptırımlara karşı alternatif küresel finansal mekanizmalar ve ticari ağlar ortaya çıkmaktadır.⁴⁹

İkinci olarak, Ukrayna savaşı için gereken kitlesel askeri mobilizasyonun sağlanabilir ve sürdürülebilir olup olmadığı hem Ukrayna'nın güvenliği hem de bölgesel istikrar açısından hayati bir meseledir. Bu kapsamda, askeri kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilir bir stratejinin belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. 2024 yılı küresel olarak bir seçim yılı olacaktır. Özellikle Amerikan seçimleri Batı'nın Ukrayna'ya verdiği destek konusunda belirleyici öneme sahiptir. Batı kamuoyunun savaşa verdiği destek ise savaş uzadıkça savaşın artan maliyetlerine de bağlı olarak giderek azalmaktadır. 2024 yılı uluslararası toplumun, özellikle de Ukrayna'nın müttefiklerinin, stratejik destek ve yardım politikalarını belirlemede kritik bir yıl olacaktır.

Sonuç olarak, Ukrayna ile Rusya arasındaki ilişkilerin geleceği, özellikle Karadeniz bölgesindeki gerginliklerin seyrine ve küresel güvenlik dinamiklerine ve Batı ülkelerinin ulusal siyasi gelişmelerine bağlı olarak şekillenecektir. Bu bağlamda, Batı ittifakının alacağı kararlar ve uygulayacağı politikalar, Türkiye'nin Karadeniz politikasını da şekillendirmeye devam edecektir.

42. E. Şafak Gökürk, "2022'de Türk Dış Politikası", TUSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi, No. 5, Aralık 2022; <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/11184-2022-de-turk-dis-politikasi>

43. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-rusya-ticaret-hacmi-2023te-de-65-milyar-dolari-asacak/3062366>

44. <https://www.themoscowtimes.com/2023/11/27/soaring-turkish-exports-of-military-linked-goods-to-russia-raise-western-concerns-ft-a83224>

45. ABD'nin Yeni Yaptırım Tehdidi Türk-Rus Ticaretini Nasıl Etkiledi? <https://tr.euronews.com/2024/02/19/abd-nin-yeni-yaptirim-tehdidi-turk-rus-ticaretini-nasil-etkiledi>

46. Mitat Çelikkpala "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlar mı" Fikir Turu <https://fikirturu.com/jeo-strateji/turkiye-rusya-iliskilerinde-yeni-bir/>

47. Yank, Lerna K. "Turkey and the Russian invasion of Ukraine: an interplay of bloc (de) formation, recognition and asymmetric interdependencies?" *Globalizations* 20, no. 7 (2023): 1214-1226.

48. Mitat Çelikkpala "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlar mı" Fikir Turu <https://fikirturu.com/jeo-strateji/turkiye-rusya-iliskilerinde-yeni-bir/>

49. Morgan, T., Clifton, Constantinos Syropoulos, and Yoto V. Yotov. "Economic sanctions: Evolution, consequences, and challenges." *Journal of Economic Perspectives* 37, no. 1 (2023): 3-29.

Türkiye, Ortadoğu ve Gazze Krizi

2023 yılında sadece Ukrayna savaşının serencamı değil, Orta Doğu'daki bölgesel siyaset dinamikleri de ciddi değişimler geçirdi. Şiddetli jeopolitik ve ideolojik çekişmelerin ardından, bölgesel diplomasi yakın zamana kadar yükselişteydi ve normalleşme süreci aktifti. İbrahim Anlaşmaları, Körfez içi anlaşmazlığın çözümü, Türkiye'nin Körfez Arap ülkeleriyle ilişkilerindeki yumuşama, İran ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik bağların yeniden kurulması ve Suriye'nin kademeli olarak bölgesel sisteme yeniden entegre edilmesi gibi faktörler bölgesel "normalleşme" dinamiklerini şekillendirmekteydi.

Bu bölgesel normalleşme eğilimine paralel ve yukarıda tartışılan iç/dış politika gerekliliklerinin bir sonucu olarak Türkiye 2023 yılının ilk döneminde Ortadoğu'da normalleşme çabalarını sürdürdü. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17 Temmuz 2023'te gerçekleştirdiği Suudi Arabistan ziyaretinde, Türkiye ile Suudi Arabistan arasında tarımdan sanayiye, savunmadan sağlığa, yenilenebilir enerjiden uzay endüstrisine kadar birçok alanda 18 yatırım ve işbirliği antlaşması imzalandı.⁵⁰ BAE de Türkiye ile normalleşme sürecinde hızla ilerleyen ülkelerden birisi oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BAE ziyareti ve Veliaht Prens Muhammed bin Zayid Al Nahyan'ın Türkiye'yi ziyareti ile ilişkilerde önemli adımlar atıldı. Türkiye geçtiğimiz yıl Suudi Arabistan ve BAE ile 6,3 milyar dolar seviyesinde olan ikili ticaretini 11 milyar 204 milyon dolara çıkardı.⁵¹

2013 darbesinin ardından Türkiye, Mısır ile diplomatik ilişkilerini düşük seviyeye çekmiş, büyükelçisini geri çağırmıştı. İki ülkenin ilişkileri normalleştirmeye çalışması, 2022 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Mısır Cumhurbaşkanı Es-Sisi'nin görüşmesiyle başladı. Normalleşme çabaları 2023'te de devam etti. 4 Temmuz 2023 tarihinde yapılan Türkiye-Mısır Ortak Açıklaması ile Türkiye ve Mısır diplomatik ilişkilerini büyükelçilik seviyesine çıkarma kararı aldı. Hakan Fidan, 13-14 Ekim 2023 tarihlerinde Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Mısır'ın başkenti Kahire'de 4 Aralık'ta başlayan Mısır Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı'na katılan Milli Savunma Bakan Yardımcısı Dr. Celal Sami Tüfekçi, Türkiye'nin savunma sanayisi alanındaki gücünü ve kabiliyetlerini diğer Afrika ülkelerine taşımak istediklerini ve bunun için Mısır'ın son derece önemli olduğunu ifade etti.⁵² Bu yıl içerisinde de Türkiye-Mısır ticari ilişkileri artmaya devam etti. Halihazırda 10 Milyar dolar civarında gerçekleşen ticaret hacminin 5 yıl içerisinde 15 milyar dolara çıkarılması hedef olarak belirlendi.⁵³

Türkiye'nin Suriye politikası ise Esad ile ilişkileri normalleştirme çabalarına rağmen, karmaşık bir seyir izlemeye devam etti. İlk olarak Türkiye ile yapılan bakanlar düzeyindeki toplantılar, hemen ardından Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı toplantılarına katılım, Şam'ın diplomatik olarak tekrar kabul gördüğü belirgin bir sürecin başladığını gösterdi.⁵⁴ Türkiye'nin Suriye topraklarındaki askeri varlığı ise Türkiye'nin hem İran hem Rusya hem de ABD ile ilişkilerindeki önemli bir gerilim noktası olmaya devam etti. Örneğin İran Türkiye'nin askeri varlığına yönelik itirazlarını 2023 yılında da dillendirmeye devam etti. Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahyan, Şam

50. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/suudi-arabistan-turkiye-ile-dogrudan-yatirim-tesviki-alaninda-imzalanan-mutabakat-zaptini-onayladi/3098578>

51. <https://www.yiridort.tv/ekonomi/lider-diplomasi-turkiyenin-suudi-arabistan-ve-baeye-ihracatina-da-yansidi-147073>

52. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-savunma-sanayisi-alanindaki-gucunu-misira-ve-diger-afrika-ulkelerine-tasimak-istiyor/3074808>

53. https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-ve-misir-ticaret-hacminin-15-milyar-dolara-ckanilmasi-hedeflenmektedir#:~:text=T%C3%BCrkiye%20ve%20M%C4%B1s%C4%B1r%20Ticaret%20Hacminin%2015%20Milyar%20Dolar%20C3%87%C4%B1kar%C4%B1mas%C4%B1%20Hedeflenmektedir,-01%20A%C4%9Fustos%202023&text=Ticaret%20Bakan%C4%B1%20Say%C4%B1n%20Prof._2023%20tarihlerinde%20C3%BClkemize%20ziyaret%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirmektedir

54. Serhat Erkmen, "2024'de Suriye'yi Ne Bekliyor? Göç, Çatışma, Diplomasi" Fikir Turu, <https://fikirturu.com/geo-strateji/2024te-suriyeyi-ne-bekliyor-goc-catisma>

Yönetimi'nin Türk topraklarına tehdit oluşturmayacağına dair güvence karşılığında Türkiye'nin Suriye'den askerlerini çekmeyi taahhüt etmesini önerdi.⁵⁵ Ek olarak, ekonomik krizle birlikte artan göçe tepkiler ve göçmenlerin geri dönüşü konusu da Suriye'yi iç siyasi gündemin tekrar önemli bir parçası yaptı. Kısacası, 2024 yılında Türkiye'nin Şam rejimiyle görüşme olasılığı artsa da Türk dış politikasında Suriye sorunu hala çok boyutlu ve karmaşık bir görünüme sahip.

Gazze Savaşı

2023 yılını şekillendiren normalleşme çabaları Hamas'ın 7 Ekim saldırısı ve İsrail'in akabinde gerçekleştirdiği Gazze harekâtı yüzünden ciddi bir dönüşüme uğradı. Bu dönüşümün nereye evrileceği ise hala belirsizliğini korumakta. Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkileri, 2009'daki "one minute" olayı ve bir yıl sonra Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara liderliğindeki filoyla yapılan kanlı operasyon nedeniyle gerilemiş ve 12 yıl süren soğuk ilişkilerin ardından, 2022'de diplomatik bağlar yeniden tesis edilmişti. 2022 yılında Türkiye ve İsrail karşılıklı Büyükelçiler atamış, İsrail Cumhurbaşkanı ve Savunma Bakanı Türkiye'yi ziyaret etmişti. Ancak, bu dönemde dahi Hamas'ın Türkiye'den gördüğü yakınlık Tel Aviv açısından bir güvenlik sorunu oluşturmaya devam etti.

Gazze'deki son savaş dalgası, Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşma çabalarının sınırlarını ortaya koydu. Türkiye, Ukrayna savaşında olduğu gibi arabuluculuk rolünü üstlenmeyi önerdi. Hatta Hakan Fidan 1967 sınırları içinde iki devletli bir çözüm çerçevesinde, "garantörlük formülü" adı verilen bir öneri ortaya attı ve⁵⁶ Türkiye'nin sorunun çözümünde garantör rol üstlenebileceğini söyledi.⁵⁷ Türkiye'nin çatışma çözümü konusunda yaptığı bu arabuluculuk çağrısı İsrail, ABD ve bölge ülkeleri tarafından desteklenmedi. Bölge ülkeleri içinde Hamas ile sahip olduğu yakın temas üzerinden ateşkes ve rehine takası konusunda Katar arabuluculuk rolü üstlendi.⁵⁸ Gazze savaşı ile özellikle ABD'nin bölgeye tekrar dönüşüne ve büyük güçlerin bölgeye azalan ilgisinin artışına tanıklık ettik.

Ankara İsrail ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmese de AK Parti liderliğinin uluslararası sisteme yönelik eleştirileriyle ve kendine biçtiği rol ile iç içe geçmiş, eleştirel bir duruşu söylemsel olarak benimsendi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Filistin sorununda ilk günden itibaren İsrail'i kınayan, Hamas'ı özgürlük savaşçısı olarak niteleyen ve Batı'yı çifte standart uygulamakla eleştiren bir söylemsel strateji izledi. Almanya'da Şansölye Scholz ile yaptığı basın toplantısında "Bakin ben rahat konuşuyorum çünkü bizim İsrail'e borcumuz yok" dedi. Bu durum Soli Özel'in ifade ettiği gibi "Başta ABD olmak üzere Batı dünyasının tanık olunan yıkım ve katliam karşısında aldığı ve değerlere dayalı liberal dünya düzeni iddiasının bir riyakarlık duruşu olduğunu tescil eden" pozisyonu ile de iç içe geçiyordu. Batı'nın bu çifte standartlı ve İsrail'i eleştirmekten imtina eden tutumu yine Soli Özel'e göre "önümüzdeki dönemde Çin, Rusya, Hindistan gibi ülkelerin kendilerini daha rahat hissedebilecekleri, değer ve ilke kaygılarının pek dikkate alınmayacağı, katıksız bir jeopolitik mantığın uluslararası sisteme hâkim

55. <https://tr.euronews.com/2023/09/18/irandan-turkiye-suriyedeki-askerleri-bizim-garantorigumuzde-cekini>

56. Sinem Adar, Turkey's Response to War in Gaza" War on the Rocks <https://warontherocks.com/2023/11/turkeys-response-to-the-war-in-gaza/>

57. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-fidan-garantorluk-mekanizmasina-htiyac-var/3068534>

58. Feyza Gümüsoğlu "Katar İsrail-Hamas arasında Nasıl Arabulucu Oldu?" Perspektif Online <https://www.perspektifonline.com/katar-israil-hamas-arasinda-nasil-arabulucu-oldu/>

olacağı bir gelecek anlamına” gelmekteydi.⁵⁹

Sonuç: Dış Politikada Çok Taraflılıktan Perakendeciliğe

Uluslararası sistemdeki güç değişimi, 2000’li yılların başından itibaren süregelen dinamik bir süreç. Büyük güçler arasındaki yetenek farkları sürekli olarak değişmekte ve bu durum, gevşek birçok kutupluluğu beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, savaş ve barış arasındaki çizgi giderek belirsizleşmekte, kuralsızlık uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden biri haline gelmektedir. Türkiye gibi orta büyüklükteki ülkeler için, bu durum manevra alanını hızla genişletmekte ve aynı hızla daraltmaktadır.

Bu eğilimlerin hızlanarak devam ettiği 2023 yılı ise Türk dış politikası için küresel siyasetteki dönüşümlere de paralel olarak kurucu bir yıl olarak görülebilir. Tıpkı geçmiş yıllarda olduğu gibi 2023’te de dış politika, uluslararası sistemin değişen dinamikleri, ekonomik zorluklar ve iç siyasi dönüşümlerle birlikte şekillendi. Orta büyüklükte bir güç olarak Türkiye, hem büyük devletlerle ilişkilerini dengeleme çabası hem de ekonomik bağımlılıklarını yönetme zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı. Türkiye yılın ilk yarısında 2022 yılında başlayan normalleşme sürecini devam ettirdi ve seçim odaklı bir dış politika yürüttü. Bu dönem ve sonrasında jeopolitik hedeflerle ekonomik ihtiyaçlar arasında bir denge kurma çabası güttü. Ancak yılın son çeyreğinde başlayan ve bölgeselleşme eğilimleri taşıyan Gazze savaşı 2024 yılında Türkiye dış politikasının çerçevesini belirleyecek bir dinamik olacak. Ek olarak Ukrayna savaşının gidişatı da Türkiye’nin özerklik ve denge arayışının sınırlarını belirleyecek.

59. Soli Özel, “2023: Sağ popülizmin yükselişi, liberal değerlerin çöküşü” Aposto, <https://aposto.com/s/2023-sag-populizmin-yukselisi-liberal-degerlerin-cokusu>

